

punt innam, stond vast, dat eerst de SDAP zouden moeten terugkomen. Maar daarbij moest het niet blijven. Aan Geyl met wie hij ook over internationale onderwerpen discussieerde, schreef Drees in die tijd van kentering: 'De S. D. A. P. moet er ... onder die omstandigheden dadelijk zijn o. a. om onder de massa ... tenminste ergens een vast punt te hebben. Wij stellen echter duidelijk voorop: dat is uitgangspunt voor een vernieuwing en verbreding, waarbij ook samensmelting of samenwerking met anderen mogelijk is en waarbij noch naam, noch organisatie, noch de formulering van het program onaantastbaar zijn. Wel enkele hoofdbeginselen' (brief van 7 nov. 1944, coll.-Geyl, RIOD).

G. van Roon

A. A. Jansen, *Fliegerhorst Schiphol. Onze nationale luchthaven in bezettingstijd*, I, *In het offensief* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1996, 401 blz., f75,-, ISBN 90 6707 367 9).

Na twee driedelige series over de luchtoorlog boven Nederland, *Sporen aan de hemel* en *Wespennest Leeuwarden*, is Jansen begonnen met een nieuwe driedelige reeks, ditmaal over Schiphol in oorlogstijd. Opnieuw zijn met veel geduld, spuurwerk en inschakeling van tal van individuen de lotgevallen van vliegtuigen en hun bemanning in kaart gebracht. Operationele aspecten staan dan ook centraal in dit eerste deel, dat het tijdperk van de Duitse aanval op Schiphol op 10 mei 1940 tot het najaar van 1941 bestrijkt. Het boek biedt informatie over de op Schiphol gestationeerde dag- en nachtjagers, (foto)verkenningseenheden en over de bommenwerpers, die aanvankelijk tegen Frankrijk (onder meer Duinkerken) en later tegen Engeland opereerden. Vanzelfsprekend worden ook de Britse bombardementen van het vliegveld uit de doeken gedaan. Eveneens komt de konvooibestrijding die vanaf Schiphol plaatsvond nadat de luchtslag om Engeland verloren was, aan bod. Daarnaast is er aandacht voor de ervaringen van de omwonende bevolking rond de spoedig tot *Sperrgebiet* verklaarde luchthaven en voor de collaboratie van bouwondernemingen.

Het boek is — afgezien van wat vreemde spaties — fraai uitgegeven en voorzien van enkele honderden, vaak nog niet eerder gepubliceerde foto's. De gegevens over afzonderlijke eenheden, vliegtuigen, hun bemanningen en hun wederwaardigheden zijn bijeengeschaapt door twaalf jaar onderzoek in een veelheid van binnen- en buitenlandse archieven, onder meer met behulp van de Studiegroep Luchtoorlog, 1939-1945, en door ondervraging van nog levende betrokkenen van alle partijen. Gezien dit uitgebreide spit- en graafwerk is het te betreuren dat de annotatie zo summier is. Ook een lijst van afkortingen zou een ondersteuning zijn geweest voor de minder goed ingevoerde lezer.

Het grootste euvel van dit en trouwens meer boeken over de luchtoorlog is dat het hinkt op twee gedachten: door een soepel, soms opgewonden-jongensboeken-proza poogt het een lopend verhaal te bieden; door de mate van detaillering, ook over bijvoorbeeld technische aspecten van beschreven vliegtuigen, offreert het zich veeleer als naslagwerk. Nu eens is de empathie te groot ('Vergenoegd luistert schipper ... Bosma ... naar het tevreden stampende Ruston Lister-motortje', 20 en dat alles in 'ons Nederland', 'onze contreien', etc), dan weer de antipathie (de vooroorlogse Defensie-minister Van Dijk heet 'zonder overdrijving een bezuinigings-maniak', 30). De detaillering wordt nog versterkt door het feit dat, in tegenstelling tot andere Nederlandse vliegvelden die tijdens de bezetting bij de Duitsers in gebruik waren, Schiphol de basis was van een bonte verscheidenheid aan Luftwaffe-eenheden, die vaak maar zeer kort op de Nederlandse luchthaven gestationeerd bleven. Details kunnen evenwel ook aardig zijn, zoals de beschrijving van de plundering van Schiphol door Nederlanders na de Duitse aanval op

het vliegveld op 10 mei 1940 (107-108) of de gediensigheid van Plesman bij het bezoek van Goering aan Schiphol kort na de Nederlandse capitulatie (128-131). Een beoordeling van het toen ten toon gespreide gedrag van de KLM-directeur moet Jansen evenwel nog opschorten omdat hij op dit punt de worsteling tussen empathie en antipathie nog niet te boven is gekomen.

B. G. J. de Graaff

F. van Vree, *In de schaduw van Auschwitz. Herinneringen, beelden, geschiedenis* (Groningen: Historische uitgeverij, 1995, 207 blz., ISBN 90 6554 401 1).

De Tweede Wereldoorlog is voor velen nog steeds een geliefd onderwerp van studie. In het hier besproken boek staat echter niet de oorlog zelf, maar de collectieve herinnering aan deze oorlog centraal. Is deze herinnering onderhevig aan veranderingen en zo ja, welke veranderingen hebben zich in de loop der jaren voorgedaan? De vraag naar de waarde van een generaliserend begrip als collectieve herinnering wordt daarbij gemakshalve niet gesteld en dus niet beantwoord. Degenen onder ons met persoonlijke herinneringen aan de oorlog zullen zich waarschijnlijk maar met moeite herkennen in het door de auteur geschetste beeld.

Van Vree analyseert de collectieve oorlogsherinnering aan de hand van monumenten, romans, films en wetenschappelijke werken met een brede verspreiding. Met dit bronnenmateriaal legt hij zeker geen brede basis onder zijn conclusies. Het inleidende hoofdstuk is gewijd aan de 'textuur van de herinnering' en wordt door de auteur afgesloten met een beknopt overzicht van de geschiedenis van de herinnering in diverse bij de oorlog betrokken Europese landen. Conclusie van dit overzicht is dat alle landen, logischerwijs afgezien van Duitsland en Japan, min of meer hetzelfde tracé doorliepen. Na de oorlog zocht men troost en toevlucht in de vertrouwde traditionele en religieuze opvattingen en werden de gebeurtenissen ingepast in de dominerende geschiedopvattingen. Zodoende was er volgens Van Vree vrijwel geen aandacht voor het specifieke karakter van de verschillende vervolgte en vernietigde groepen.

In de jaren zestig veranderde veel en ook dit. Naast het grote Eichmann-proces in Israël (1961) en het verschijnen van de eerste grote historische studies over de oorlog, speelden de jongere generaties (waarvan volgens de schrijver velen de oorlog bewust hadden meegemaakt; 'jongere generaties' wordt daarmee wel een heel rekbaar begrip) ook hier een belangrijke rol. De nazistische vervolging vervulde een sleutelrol in hun politieke strijd voor liberalisering en democratisering. Een lange weg volgde, tot uiteindelijk in de jaren tachtig Auschwitz — synoniem voor vernietiging en vervolging — zich eindelijk in het centrum van het publieke geheugen en de geschiedschrijving bevond.

Met dit overzicht als basis beschrijft de auteur de specifiek Nederlandse situatie. Deze blijkt nauwelijks af te wijken van de reeds geschetste ontwikkeling. Gedetailleerd beschrijft hij met name de ontstaansgeschiedenis van diverse monumenten. Het hoogtepunt van het nationale zingevende perspectief werd in Nederland bereikt in de serie *De Bezetting* (1960-1965), het verhaal van 'het overweldigd zijn, en de druk en ons verzet' (74). Maar nog voordat de serie was afgelopen, ontstonden er scheuren in dit perspectief. Een column van Renate Rubinstein uit 1965 bekritiseert de clichématige voorstelling van zaken en markeert volgens Van Vree de publieke omslag in het denken en spreken over de oorlogsjaren. In de herinnering aan de oorlog is sindsdien steeds meer nadruk komen te liggen op de nazistische massamoord op joden, zigeuners en homoseksuelen.

Door het loslaten van het nationale perspectief is de zingeving van de Tweede Wereldoorlog

steeds minder een Nederlandse aangelegenheid geworden. Bovendien groeide de betekenis van Auschwitz als ethisch probleem, omdat door het verval van nationale en ideologische geschiedverhalen, de schuldvraag niet langer meer kon worden afgeschoven op bijvoorbeeld de zieke geest van een enkele man. In een volgend hoofdstuk beschrijft Van Vree een ander moreel probleem dat zich voordoet, namelijk de onmogelijke taak van kunstenaars, schrijvers en historici, die een verhaal willen doorvertellen waarvoor ze de woorden niet eens kunnen vinden.

In het laatste hoofdstuk behandelt de schrijver het verband tussen de *Endlösung* en de westerse ideologie van vooruitgang en beschaving. Hoe interessant ook, dit hoofdstuk valt gezien het onderwerp behoorlijk uit de toon.

In een postscriptum legt hij tenslotte uit waarom de term Auschwitz synoniem is geworden voor de nazistische terreur en vernietiging. Het was wellicht verstandig geweest dit reeds in de inleiding toe te lichten.

Hoewel Van Vree een intrigerend boek heeft afgeleverd, voorzien van foto's en een uitgebreid notenapparaat, gaat veel van de leesbaarheid, het leesplezier en boven alles de duidelijkheid verloren door het gebruik van gecompliceerde zinnen en woorden. En dat is erg jammer.

H. E. Koelewijn

J. A. Bomewasser, *Katholieke Volkspartij 1945-1980.1, Herkomst en groei (tot 1963)* (KDC Bronnen en studies XXVI; Nijmegen: Valkhof pers, 1995, xlii + 689 blz., f89,-, ISBN 90 5625 003 5).

Dit boek is de eerste van een op twee banden gepland overzicht over de geschiedenis van de Katholieke Volkspartij (KVP), geschreven op verzoek van die partij (v). Al direct bij de eerste inzage vallen een plus- en een minpunt op. Dit laatste is hopelijk van tijdelijke aard: de tekst van dit deel breekt na de behandeling van de formatie 1963 eenvoudigweg af, er is geen enkele nabeschouwing, conclusie of besluit. Het pluspunt is dat de schrijver het als zijn taak heeft gezien de voorgeschiedenis van de KVP uitvoerig uit de doeken te doen: de eerste 150 bladzijden behelzen op die manier een prima, handzaam overzicht over de katholieke partijvorming, van Schaeapman tot de naoorlogse crisis, waaruit de nieuwe partij te voorschijn zou komen. Te wensen en te verwachten is, dat dit gedeelte intensief gelezen en veelvuldig geraadpleegd zal worden. Er bestaat geen andere tekst die in kort bestek en op basis van de huidige historiografische stand van zaken het verhaal van de eerste fase van de katholieke partijvorming zo deskundig uit de doeken doet.

In zes hoofdstukken heeft de schrijver daarna de stof opgedeeld, die in deze band het wel en wee van de KVP tussen 1945 en 1963 beslaat. Tot in detail wordt de lezer geconfronteerd met de vele gegevens die de onderzoeker uit de partij- en andere archieven alsmede uit de rijk vloeiende stroom van openbare documentatie heeft vergaard. Behalve uitvoerig is dit boek ook bijzonder degelijk geschreven. Het is een waar monument van precisie en vakmanschap. Daarbij munt de schrijver uit in uiterste voorzichtigheid bij het beoordelen van mensen en situaties — *sweeping statements* en gedurfde karakterisering en zal men in deze lijvige studie zelden aantreffen. Al dergelijke elementen leiden ertoe het boek vooral te waarderen als blijk van een omvangrijke eruditie, in jaren-, ja decennialange studie en toeleg verworven. Van zulke boeken bestaan er maar weinig, en nooit teveel. Dat het daarmee ook 'voor een breder publiek geschikt' is, zoals het KVP-bestuur in zijn verzoek aan de schrijver had geformuleerd (v), valt evenwel te bezien. Ik wens de schrijver van harte een brede verspreiding toe, maar vrees dat